

اسلام

در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا

■ رده BP: اسلام

(علوم دینی در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره)

■ تنظیم و تدوین احمد طاهری عراقی - [ویرایش ۲]

■ به کوشش زهره علوی

■ تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶

هشتاد و یک + ۱۶۹ ص.

● فرامرز مسعودی

گردید، اما آشنایی ایرانیان با این رده‌بندی‌ها، به شکلی کاملاً غیر محسوس، در دهه آغازین ۱۳۰۰ شمسی و به کارگیری آنها در کتابخانه‌ها عملاً از دهه ۱۳۳۰، آغاز شد. (نخستین کتابخانه‌ای که در ایران بر اساس شواهد، نظام دیویی را برای طبقه‌بندی کتاب‌های خود برگزید، ظاهراً کتابخانه مرکزی شرکت ملی نفت ایران در سال ۱۳۳۴ بوده است.)^۱ البته برخی از کتابخانه‌های دانشگاه تهران، از جمله کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی نیز از همین رده‌بندی‌ها در تنظیم کتاب‌های خود استفاده کرده‌اند و اگرچه تأسیس برخی از این کتابخانه‌ها همزمان با تأسیس دانشگاه بوده است (۱۳۱۳)، اما نگارنده این سطور تاریخ دقیقی از به کارگیری این نظام‌های رده‌بندی در این کتابخانه‌ها نیافته است.

به هر حال آنچه مسلم است این کتابخانه‌ها یا عیناً همان شماره‌ها و زده‌های موجود در رده‌بندی‌های اصلی دیویی و کنگره را استفاده می‌کرده‌اند و یا اینکه تغییراتی را خود در آنها اعمال می‌کرده‌اند. آقای ابوالحسن آقا ریح کتابدار فاضل اشاره می‌کند که: «در سال ۱۳۴۷... طرح گسترش رده‌بندی کتابخانه کنگره در بخش ادبیات فارسی، در یک جزوه پانزده صفحه‌ای، به راهنمایی دوست فاضل آقای حسین بنی‌آدم، برای اجرا در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران تهیه شد که تا به حال [۱۳۷۴] در آن کتابخانه به کار می‌رود و متأسفانه فرصت تجدید نظر و گسترش در آن نبوده است»^۲.

نقص این رده‌بندی‌ها، به خصوص در بخش‌های مربوط به زبان و دین و فرهنگ ملل بر کسی پوشیده نیست و در این مورد هم کتابداران شرقی و هم کتابداران غربی انتقادهایی را بر این رده‌بندی‌ها وارد دانسته‌اند. از جمله مارتی بلومر و هانی و بر در کتاب خود موسوم به درآمدی بر رده‌بندی و شماره‌گذاری در نظام دیویی، به این نکته اشاره کرده می‌گویند: «... در رده مذهب تعصب زیادی نسبت به مسیحیت وجود دارد،

ویرایش دوم رده‌بندی علوم اسلامی در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره، هیجده سال پس از ویرایش آن، در شکل و هیئتی نو منتشر شد. واقعیت این است که پس از این مدت طولانی، هنوز گفتنی‌ها درباره این اثر تاریخی و بی‌نظیر، بسیار است.

طرح رده‌بندی علوم اسلامی در سال‌های ۱۳۴۸ به بعد و با تأسیس مرکز خدمات کتابداری افکنده شد و تدوین آن به عهده زنده‌یاد دکتر احمد طاهری عراقی، جوان فاضل و پرشور گذاشته شد.

دریغ که اجل مهلت نداد تا جامعه علمی و فرهنگی ایران از آنچه که در توان این دانشمند والا و انسان‌دوست بود، بهره کافی نصیب خود کند.

پیش از تدوین این طرح، مرحوم طاهری، رده‌بندی علوم اسلامی را در نظام دیویی به انجام رسانده بود. انصافاً مرکز خدمات کتابداری آن روز، نیک در یافته بود چنین کارستری و بی سابقه‌ای را به عهده چه کسی قرار دهد. تا پیش از تدوین این دو طرح طبقه‌بندی، کتابخانه‌های ایران و سایر کتابخانه‌های مؤسسات شرق‌شناسی ناگزیر از به کارگیری طرح اصلی این رده‌بندی‌ها بودند که در زمینه موضوعات مربوط به زبان، دین و فرهنگ ایران بسیار ناقص و آشفته بودند.

مرکز خدمات کتابداری، در آن روزگار جزو معدود مؤسسات دولتی در ایران بود که کارهای جدیدی را در حوزه کتابداری و کتابشناسی با دقت و وسواس علمی انجام می‌داد. گسترش رده‌بندی‌های موضوعات مربوط به ایران نیز از جمله این کارها بود که برای اولین بار به شکلی منظم، علمی و سازمان یافته در این مرکز آغاز شد.

گرچه نخستین ویرایش طبقه‌بندی دهدهی دیویی (ملویل لوئیس کاسوث دیویی)^۳، در ۴۴ صفحه در سال ۱۸۷۶ م. و ویرایش دوم آن با تجدید نظر کامل و فهرست نسبی در ۱۸۸۵ م (حدود یکصد و ده سال پیش) منتشر شد و گرچه تدوین رده‌بندی کتابخانه کنگره از اوایل قرن بیستم (حدود ۹۰ سال پیش) آغاز

* نخستین کتابخانه‌ای که در ایران

بر اساس شواهد.

نظام رده‌بندی دیویی را برای طبقه‌بندی

کتابهای خود برگزید.

ظاهراً کتابخانه مرکزی شرکت ملی نفت ایران

در سال ۱۳۳۴ بوده است.

از کتابداران و متخصصان مطلع صورت گرفت و نتیجه آن جزوه‌ای ده صفحه‌ای بود که در سال ۱۳۴۹ منتشر شد.^۴ در این جزوه تغییراتی جزئی نسبت به آنچه که در اصل رده‌بندی وجود دارد، اعمال شده بود به طوری که موارد تغییر یافته در ۶ بند به آگاهی رسانده شده بود و از جمله تغییرات یکی این بود که شماره ۷۷ که در طرح اصلی به مدیحه‌سرایی اختصاص داده شده بود برای «سرگذشت سایر رجال اسلامی غیر از حضرت محمد (ص) و امامان (ع) در نظر گرفته شد». و یا: «در شماره ۱۰۰ که برای قرآن و کتب مقدس گرفته شده، شماره‌های فرعی ۱ و ۲ و ۳ برای ترجمه قرآن به سایر زبان‌ها غیر از زبان عربی اختصاص یافته است. برای قرآن به زبان فارسی فقط یک عشره ۶ ضبط شده بود و چون این شماره کافی نبود شماره ۱۰۲ به قرآن به زبان فارسی اختصاص داده شد...». همانگونه که مشاهده می‌شود این تغییرات جزئی است به اضافه اینکه در اتخاذ تصمیم برای این موارد، معلوم نیست در چه وسعتی از نظر کتابداران دیگر بهره‌گیری شده باشد.

در کار زنده‌یاد دکتر احمد طاهری اما همه چیز به گونه‌ای دیگر است. او که با ماهیت کارهای تحقیقاتی به خوبی آشنا بود و از همان اول جوانی با کارهای تحقیقاتی انس و الفت داشت، و به رغم اینکه خود به خوبی بر حوزه کاری که به عهده گرفته بود مسلط بود، با این حال اثر خود را از نظر دیگران بی‌نیاز نمی‌دید. او بسیاری از منابع اصیل و معارف اسلامی را مطالعه کرده بود و خود یکی از مرجع‌شناسان برجسته در حوزه علوم شرعی به حساب می‌آمد. بعدها و هنگامی که سرپرستی دانشنامه جهان اسلام را به عهده داشت، درس مراجع اسلامی را به دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه تهران تدریس می‌کرد.

خود او می‌گوید: «روش ما در تدوین این طبقه‌بندی آن بود که با حفظ قوانین و ضوابط کتابخانه کنگره، هم سنت طبقه‌بندی‌های علمای اسلامی را ملحوظ داریم و هم کتابهای مورد در علوم شرعی را. از این رو نخست

این بر ملتهاست که به موازات به کار گرفتن طبقه‌بندی‌های جهانی، در باب علوم و معارف خاص خود نقص‌ها را جبران کنند و خطاها را به صلاح آرند و افزودنیها را در افزایشند».

در طرح اصلی رده‌بندی کنگره ۲۹۵ شماره اصلی به دین اسلام اختصاص داده شده است و همه موضوع‌های این دین ذیل چند عنوان کلی مثل قرآن و کتب مقدس، حدیث، فقه، کلام، و مطالب کلی دیگر مانند بستگی اسلام با سایر ادیان، عبادت و فرق اسلامی قرار داده شده است. رده‌بندی کتابخانه کنگره در بخش اسلام، هم از لحاظ تعداد شماره اندک است، هم از لحاظ تقسیم‌بندی و تربیت موضوع‌ها غیرمنطقی و آشفته است و هم از لحاظ نوع موضوع‌ها از جامعیت لازم برخوردار نیست. به ویژه در مورد موضوع‌های مربوط به شیعه این نقص کاملاً مشهود است. زنده‌یاد دکتر احمد طاهری در همان پیشگفتار یاد شده به کارهایی که پیش از او در این باره انجام شده اشاره می‌کند و آن‌ها را برای مقصود وافی نمی‌داند. وی می‌گوید: «در ممالک خاورمیانه قریب پنجاه سالی است [تاریخ انتشار کتاب ۱۳۵۸ است] که نظام‌های جدید طبقه‌بندی کتابخانه‌ای شناسانده شده است و از همان آغاز نیاز به تعدیل و تکمیل آن طبقه‌بندی‌ها محسوس بوده است و کسانی که به ترجمه طبقه‌بندی دیویی پرداخته‌اند در باب اسلام و زبان و ادب و تاریخ اضافات و اصلاحاتی جزئی کرده‌اند... ولی این اضافات اندک و اصلاحات جزئی نقایص طبقه‌بندی‌ها را جبران نکرد و نیاز به تدوین طبقه‌بندی علوم اسلامی و زبان و ادب و تاریخ همچنان بجا ماند».

پیش از تدوین طرح رده‌بندی اسلام در مرکز خدمات کتابداری کوشش‌های منفرد و پراکنده‌ای صورت می‌گرفت که طبعاً دامنه نفوذ و تأثیر آنها معمولاً در همان کتابخانه‌ها بود و جنبه ملی پیدا نکردند. از جمله این کوشش‌ها، اقدامی بود که توسط کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و با تشکیل جلسات مشاوره‌ای

تعصبی که افکار قرن نوزدهم امریکائیاها را در این خصوص منعکس می‌سازد، سایر مذاهب در بخش واحد ۲۹۰ قرار می‌گیرند».^۳

زنده‌یاد دکتر احمد طاهری عراقی در پیشگفتار محققانه و مفید رده BP: اسلام و ویرایش اول (که متأسفانه معلوم نیست به چه علت این پیشگفتار ارزشمند و متضمن نکات مفید، در ویرایش دوم کتاب حذف شده است)، به خوبی و عالمانه به این نکته اشاره می‌کند و می‌گوید:

«همه علوم و معارف بشری را می‌توان به اعتباری به دو گروه مشخص تقسیم کرد. یکی دانش‌هایی است عام که به سرزمین و مردم و دینی خاص تعلق ندارد چون علوم طبیعی، فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی. دسته دیگر علوم و معارفی است به اقلیم و کشوری یا مردم و ملتی یا آیین و مذهبی وابسته است چون دین، زبان، ادب، تاریخ... در طبقه‌بندی‌های کتابخانه‌ای عموماً در این دسته اخیر از علوم کم و کاستیهایی دیده می‌شود.

البته مؤلفان آن طبقه‌بندی‌ها کوشیده‌اند تا آثار خود زبان، ادب، تاریخ... در طبقه‌بندی‌های کتابخانه‌ای عموماً در این دسته اخیر از علوم کم و کاستیهایی دیده می‌شود.

البته مؤلفان آن طبقه‌بندی‌ها کوشیده‌اند تا آثار خود را چندان جهان‌شمول و فراگیر سازند تا از برای هر کتابخانه‌ای در هر کشور و اقلیمی از غرب تا شرق سازگار باشد. ولی هیچیک - حتی دو طبقه‌بندی معروف دیویی و کنگره که امروز در اغلب بلاد عالم رایج است و همواره در تکمیل و اصلاح شان می‌کوشند و ذیلها و مستدرکات بر آنها نوشته‌اند و می‌نویسند - هنوز به مرحله‌ای از کمال نسبی نرسیده است و در علوم و معارف خاص ملل نقصها و خطاها دارد. و این نقص‌ها و کاستی‌ها با ملاحظه نیاز محدود کتابخانه‌هایی که زادگاه آن طبقه‌بندی‌ها بوده است و نیز عدم احاطه و تضلع مؤلفان طبقه‌بندی‌ها بر علوم و معارف خاص ملل، ناگزیر است.

طراحی ابتدایی نوشته شد و بر آن پایه کتابهای کتابخانه الهیات دانشگاه مشهد فهرست نویسی و طبقه بندی شد تا کم و کاستی های آن طرح آشکار شود. علاوه بر این به هنگام فهرست نویسی کتاب های مرکز خدمات کتابداری نیز آن طرح آزموده شد و به تدریج تغییرات فراوان در آن داده شد.

بنابراین مشاهده می شود که وی صرفاً به تقسیم بندی های کلاسیک و فلسفی بسنده نکرده و عملاً نیز طرح طبقه بندی خود را با مجموعه های واقعی کتابخانه ها محک می زند. آن هم با کتابخانه های تخصصی. بدین وسیله او مسئله «پشتوانه انتشاراتی» را که یکی از ملاحظات اساسی در تدوین رده بندی های کتاب است، پشتوانه طرح خود می کند و برای انجام این بخش از کار خود به کتابخانه دانشکده الهیات مشهد اعزام می شوند. استاد بوری سلطانی در این باره می گوید: «نتیجه یک ماه کار مداوم [در مشهد] که گاهی از روزی دوازده ساعت تجاوز می کرد تصحیح و گسترش طرح اولیه رده اسلام و علوم اسلامی بر مبنای نظام کنگره بود. هم در این یک ماه بود که گستردگی معلومات ایشان نسبت به علوم اسلامی از علوم قرآنی و تفسیر و فقه گرفته تا کلام و تصوف و آشناییشان با کتب و رسالات مربوطه اعجاب و تحسین استادانی چون دکتر کایار، دکتر شانه چی، دکتر فاضل و بسیاری از اساتید آن دانشکده را برانگیخت. روزی از ایشان سؤال شد: با این جوان سالی چگونه این همه کتاب را مرور کرده اید؟ جواب دادند که بیشتر آنها را در اراک در سنین نوجوانی در مدارس و حوزه های علمیه خوانده اند.»^۵

او و مؤسسه ای که وی را عهده دار این مسئولیت کرده بود به این مقدار هم بسنده نکردند و برای هرچه جامع تر کردن طبقه بندی در دست تدوین و برای پرهیز از گرفتار آمدن در چنبره یک سونگری و تعصب - آن گونه که هر دو طرح اصلی رده بندی دیوبندی و کنگره گرفتار آمدند - بررسی کتابهای کتابخانه های دیگر ممالک اسلامی را ضروری تشخیص دادند و به مصداق «آب دریا را اگر نتوان کشید»، خود را از نوشیدن جرعه ای از دریای بی کران کتب و منابع اسلامی محروم نساختند. خود او در این باره می گوید: «چون ما از نخست بر آن بودیم که این طبقه بندی نه فقط از برای کتابخانه های ایران، بلکه برای همه ممالک اسلامی و مراکز اسلام شناسی باید سازگار باشد، ملاحظه مسائل و میاخذ فرق و مذاهب مختلف اسلامی و کتب موجود از هر مذهب و فرقه ای ضروری بود. بدین غرض دیدار بعض کتابخانه های ممالک اسلامی و مشاوره با متخصصان کتابداری آنها بایسته می نمود. در سال ۱۳۵۲ مجموعه های دارالکتب مصر و دانشگاه قاهره اجمالاً دیده شد و با بعض متخصصان کتابداری مصر - و از جمله دکتر عبدالوهاب ابوالور (استاد کتابداری دانشگاه قاهره) که در آن هنگام به تدوین و طبع طبقه بندی کتابشناختی علوم شرعی اسلامی مشغول بود - مشاوره هایی شد، که سودمند افتاد و در طرح نخستین، دیگرگونیهایی - از اضافات و اصلاحات - پدید آمد. و چون این طبقه بندی به همه مذاهب اسلامی یکسان نگریسته است و آثار هر فرقه و مذهبی در آن جایی

دارد، برخی متخصصان کتابداری مصر پذیرفتند که اگر این طبقه بندی به تأیید و تصویب کتابخانه کنگره برسد آن را در کتابخانه های خود به کار برند و امید بستند تا مگر در آینده همه کتابخانه های ممالک اسلامی در باب علوم اسلامی و زبان و ادب و تاریخ طبقه بندی واحدی داشته باشند.»

و اما درباره طبقه بندی؛ همانگونه که گفته شد طرح اصلی رده بندی کنگره نه از لحاظ عمق و وسعت بیانگر تنوع و غنای موضوع های اسلامی است و نه از لحاظ ترتیب و طبقه بندی پایه و اساس استواری دارد. به قول مظاهری تهرانی و فقیهی درباره رده بندی دیوبندی: «اصولاً معلوم نیست که ترتیب تقدم و تأخر مذاهب در جدول طبقه بندی بر چه پایه است. قدمت تاریخی؟ تعداد پیروان؟ وسعت کشورهای پیرو؟ یا عوامل دیگر؟». این نقص عیناً در مورد رده بندی کنگره صادق است. به همین دلیل دکتر طاهری و مؤسسه اش طرحی تو درافکنند. آنها نیک می دانستند که تنها با خدمت، غذایی که دیگران برای خودشان پخته بودند و اصراری هم به ما در خوردن آن نمی کردند، کاری از پیش نمی رود. آنها دریافته بودند که عوض ایراد گرفتن های صرف و گفتن و نوشتن سخنان تند در باب آنچه «مربوط به خود آنها» بود و سخنان زیبا و مدح و ثنا از آنچه «ما خود داشته ایم» و به رخ کشیدن این نذیم و قارابی و غزالی و اخوان الصفا و ابن خلدون و هزار دانشمند دیگر، باید کاری کرد که مشکل کتابداران و جویندگان با خیل عظیم کتابهای کتابخانه هایشان حل شود و آشفتنگی مجموعه های کتابخانه ها که هر یک سازی برای خود می نواختند - و علی العادت! توجهی هم به نواهای دیگران نداشتند - سامانی یابد.

زنده یاد دکتر طاهری عراقی و خدمات فرهنگی

این برملت هاست

تال عراج علوم انسانی

طبقه بندی های جهانی، در باب علوم

و معارف خاص خود نقص ها را جبران

کنند و خطاها را به صلاح آرند

و افزودنیها را درافزایند.

زنده یاد دکتر طاهری، برای تدوین طرحی معقول و علمی، کار را از مطالعه و بررسی تکوین و تدوین علوم شرعی آغاز کرد. سیر تکوین و تدوین علوم شرعی خالی از ابهام و اشکال نیست. در بسیاری از موارد شواهد و مدارک مکتوب و کفای وجود ندارد. به خصوص در سال های اولیه دعوت پیامبر اسلام که روایت های شفاهی سینه به سینه معمول بوده و اندکی از مردمان می نوشتند و می خواندند. برای یافتن برخی اطلاعات باید از استنباطی قوی برخوردار بود و گاهی نیز باید از قریته یابی بهره گرفت.

به هر حال دکتر طاهری با مطالعات گسترده و بررسی های دقیق، توانست به سیر منطقی و استدلالی تکوین و تدوین علوم شرعی دست یابد. در این رهگذر او به اهمیت علم حدیث به عنوان «مادر علوم شرعی اسلامی» اشاره می کند و دوره های «تقیید»، «تدوین» و «تصنیف» این علم را برشمرده، زاده شدن بسیاری از علوم شرعی از حدیث و «تجزیه» شدن آن را تشریح می کند.

پس از غور و بررسی در سیر تکوین و تدوین علوم شرعی، به طبقه بندی علوم در تمدن اسلامی می پردازد. در این بررسی های موشکافانه و دقیق به طبقه بندی های علوم نزد دانشمندان و متفکران اسلامی اشاره می کند و تمایز کار خود را با فضل فروشانی که تنها نامی از این دانشمندان شنیده و آنها را به جا وی بی جا به میان می کشند، به نمایش می گذارد. در بررسی طبقه بندی علوم در تمدن اسلامی از «کتاب الحدود» حارون حیان، به عنوان قدیم ترین اثر به جا مانده درباره طبقه بندی های دانش، آغاز می کند و پس از مطالعه آرا و نظریات دانشمندان و آثار دیگر همچون «کتاب فی اقسام العلوم الانسی»، «کتاب فی ماهیه العلم و اصنافه» از الکردی، «احصاء العلوم» فارسی، «رساله فی اقسام العلوم العقلیه» ابن سینا، «القهرست» ابن ندیم، «رسائل اخوان الصفا»، «مفاتیح العلوم» حواری، «طبقات العلوم» ابوردی، «جامع العلوم» حراری، «موضوعات العلوم» قاضی یصاوی، «دره التاج» قطب الدین شیرازی، «نهایه الارب» نویری، «ارشاد القاصد» شیخ الدین اکفانی، «تفایس القنون» شیخ الدین آملی، «التقایه» جلال الدین سیوطی، «اتموزج العلوم» جلال الدین دوانی، «مفتاح السعاده» ماش کوبری راده، «کشف الظنون» حاجی حلیفه و «کشاف اصطلاحات القنون» تهاوی، تلاش می کند تا ضوابط و قواعدی را برای رده بندی کتابها استخراج نماید. این اندازه تفحص و دقت در آثار گذشتگان برای انجام کاری در زمان حاضر، کم نظیر و سرمشق است.

دکتر طاهری پس از بررسی و تجزیه و تحلیل طبقه بندی های قدما از علوم، چند قاعده را استخراج می کند و آنها را به شرح بر می شمرد:

۱. قاعده عموم و خصوص و آن یعنی از موضوعات عام به خاص رفتن و اشتقاقی اخص از اعم. خود او می گوید: «این قاعده عموم و خصوص که برخی از آن به اصل و فرع تعبیر کرده اند، مهم ترین و اساسی ترین قواعد در تنظیم طبقه بندی هاست و امروز نیز در طبقه بندی ها (چه نظری و چه علمی) به کار می رود.»
۲. توقّف یا اناطه. این قاعده دوم است و آن یعنی

بلومر - ویر:

در رده مذهب

در نظام دیوبندی، تعصب زیادی

نسبت به مسیحیت وجود دارد،

تعصبی که افکار قرن نوزدهم امریکاییها

را در این خصوص منعکس می سازد.

سایر مذاهب در بخش واحد

۲۹۰ قرار می گیرند.

تعلیم و تعلم بعض علوم موقوف است بر آگاهی بر دانش های دیگر. مانند توقف علم بلاغت بر صرف و نحو. باز در این خصوص می گوید: «این قاعده که در نظام تعلیمات مدارس اسلامی رعایت می شده است، در طبقه بندی ها نیز اثر گذاشته است و اغلب این قاعده را در نظر داشته اند.

۳. اشرافیت یعنی ترتیب علوم بر حسب اشرافیت و افضلیت. در این باره هم می گوید: «این ضابطه البته مبنای عقیدتی دارد و چون اشرافیت امری نسبی و اضافی است و به حسب ملل و ادیان و اقالیم تفاوت می کند، نمی تواند چندان پایه علمی داشته باشد.»

مشاهده می شود که محقق در اینجا بر خوردی کاملاً علمی با قضایا دارد، نه چشم خود را بر آراییی که مخالف آنهاست می بندد و نه تعصب در آراییی که موافق آنهاست می ورزد.

پس از بررسی طبقه بندی علوم به طور عام، به طبقه بندی علوم شرعی به طور خاص می پردازد و در این خصوص نیز آراء متفاوت و گاه متضاد گذشتگان را مورد بررسی دقیق و عالمانه قرار می دهد. سپس جدولی از تقسیمات گوناگون تشکیل می دهد تا امر مقایسه آنها سهل تر شود و دست آخر جمع بندی همه نظریات را تحت عنوان «طبقه بندی ما» ارائه داده و «طبقه بندی اسلام» را با شیوه های کاملاً استدلالی عرضه می دارد. در این رده بندی، او معارف اسلامی را، که گاهی باید آن را «معارف مسلمانان» نیز در نظر آورد، در درده اصلی (اگر تفسیر را مستقل از علوم قرآنی به حساب آوریم، در یازده رده اصلی) قرار می دهد که عبارتند از:

مسائل کلی

تاریخ و سرگذشت نامه

قرآن و علوم قرآنی (و تفسیر)

حدیث

فقه و اصول

کلام و عقاید

فرق اسلامی

اخلاق اسلامی

آداب و رسوم

تصوف و عرفان

روش زنده یاد دکتر طاهری در تدوین رده بندی اسلام و استدلال وی در آن، دست کم در میان همه رده بندی هایی که در ایران انجام شده است، بی نظیر است. و گرچه این رده بندی به نام «نظام رده بندی کنگره» انجام شده است ولی باید آن را یک رده بندی کاملاً ایرانی به حساب آورد. دست بر قضا معدود ایرادهایی نیز که بر رده بندی مرکز خدمات کتابداری - طاهری وارد شده است نه بر محتوای آن بلکه عمدتاً به همان غالبی است که دکتر طاهری مجبور بوده طرح خود را در آن بگنجانند. از جمله اینها محدودیت شماره هاست. طرح دکتر طاهری ۲۹۵ شماره بیشتر در اختیار ندارد و در بسیاری موارد ناگزیر است از اعشار استفاده کند. طرح دکتر طاهری، ضمناً از یک نظام سلسله مراتبی تبعیت می کند (قاعده عموم و خصوص) و حال آنکه نظام رده بندی کنگره خیلی خود را در بند و قید سلسله مراتب قرار نمی دهد.

استاد پوری سلطانی درباره «کد» گذاری می گوید: «در طرح رده بندی اسلام، ما شیوه کدگذاری کتابخانه کنگره را برگزیدیم به چند دلیل: یکی آنکه هماهنگ باشد با سایر قسمت های رده بندی کنگره که اکنون در ایران، به خصوص کتابخانه های دانشگاهی و تخصصی رایج است. دیگر آنکه تفصیل و شمول این رده بندی بر جزئیات و فروع علوم و دانش های بشری بسیار است و از این لحاظ بر کلیه رده بندی های موجود در جهان برتری دارد و ما می خواستیم رده بندی اسلام را بر مبنای تفصیل پایه گذاری کنیم. سه دیگر آنکه شیوه کدگذاری

کتابخانه کنگره که بر پایه امتزاج حرف و عدد بنا شده از طولانی شدن بی حد و غیر منطقی شماره ها جلوگیری می کند. و چهارم آنکه طرح رده بندی کتابخانه کنگره به علت اینکه در بسیاری از کتابخانه های بزرگ جهان به کار می رود، طرحی پویا و زنده است و گذشته از جامعیت در علوم و دانش های شناخته شده، علوم و مباحث جدید نیز در هر زمینه مرتباً به توسط متخصصان و محققان بدان افزوده می شود.»^۷

در باب محدودیت شماره های طرح، مرکز خدمات کتابداری می توانست تدابیری به خرج دهد تا این محدودیت مرتفع شود. همانگونه که در مورد گسترش های زبان و ادبیات (PIR) و تاریخ ایران (DSR) به خرج دادند. آقای ابوالحسن آقا ربیع نیز در طرح خود با افزودن حروف سومی به دو حروف BP، به گونه ای این مشکل را رفع کرده است.

نکته دیگر در باب نظام شماره گذاری طرح که شاید ناشی از همان محدودیت شماره هاست، استفاده از «اعشار» در غیر معنی و مفهوم آن در ریاضیات است که نمی توان گناه آن را هم به راحتی به گردن نظام رده بندی کنگره انداخت. در ریاضیات، خواه ناخواه، اعشار به مفهوم «زیرمجموعه» است. در طرح رده بندی اسلام نظام اعشار محدودش شده است. گاهی از آن برای بیان سلسله مراتب استفاده شده است مثلاً:

تفسیر غیرمأثور	
تفسیر قهقی (آیات الاحکام)	۹۹
حنفی	۹۹/۲
شافعی	۹۹/۳

انتخاب کتاب سال ۱۳۷۷

کار گردآوری اطلاعات و داوری درباره کتاب هایی که چاپ نخست آنها در سال ۱۳۷۶ منتشر شده است، آغاز گردیده است. در این مرحله دبیرخانه کتاب سال پس از اطمینان از تهیه کلیه کتاب هایی که تاریخ صدور مجوز خروج آنها از صحافی مربوط به سال ۱۳۷۶ است، اقدام به تقسیم بندی موضوعی کتاب ها می کند. تقسیم بندی موضوعی کتاب ها بر اساس رده بندی دهدهی دیوبندی صورت می گیرد.

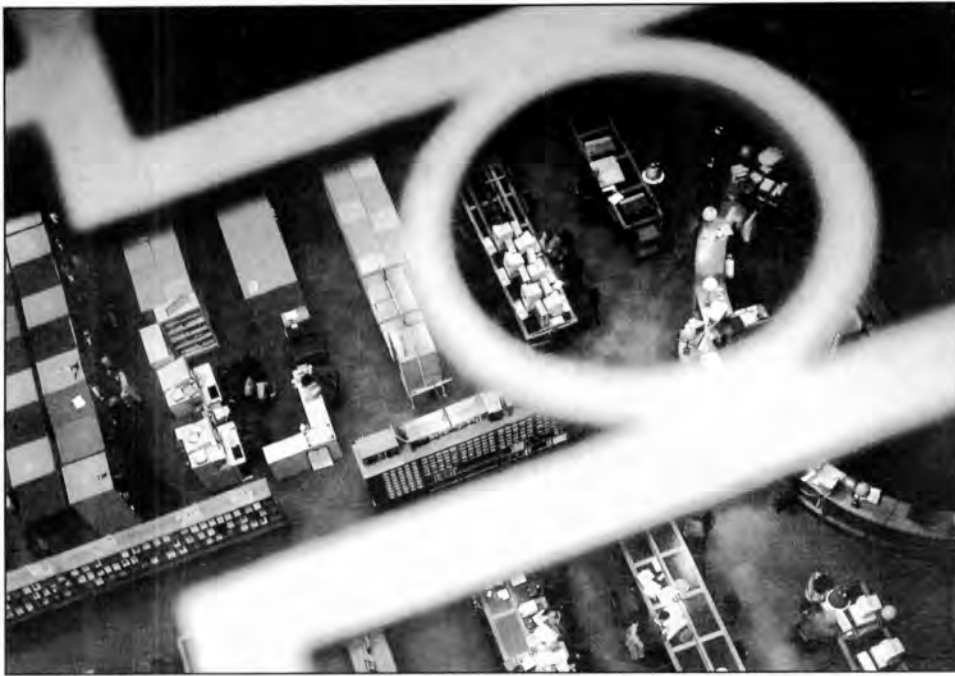
مطابق آیین نامه، انتخاب کتاب سال در سه بخش تألیف، ترجمه و تصحیح انجام می پذیرد. برای هر یک از این بخش ها فرم های مخصوصی در نظر گرفته شده تا داوران نظرات خود را در این فرم ها بیان نمایند.

آراء داوران پس از جمع آوری، در جلسه نهایی کمیته علمی مربوط مطرح و پس از تصویب کمیته، کتاب مزبور به عنوان کتاب برگزیده معرفی می شود.

تغییری که در نحوه معرفی کتاب سال ۱۳۷۷ نسبت به سال های پیش رخ داده این است که دبیرخانه کتاب سال در نظر دارد پس از شروع به کار کمیته های علمی و انجام گزینش های اولیه، اسامی کتاب های راه یافته به مرحله دوم داوری را در هر رشته خاص از طریق مطبوعات به اطلاع برساند تا ضمن استفاده از آراء اهل نظر، امر انتخاب و معرفی کتاب سال را به صورتی روشن تر و پیراسته تر به انجام برساند.

در کار ارزشیابی کتاب ها معیارها و ملاک هایی در نظر داشت. این معیارها برای هر دسته یا رشته از کتاب ها تعیین شده است. تعدادی از این معیارها عبارتند از: میزان تأثیر موضوع کتاب در رفع نیاز علمی و فرهنگی جامعه، ابتکاری بودن تألیف و نوآوری آن، شیوایی نثر کتاب از جمله قواعد دستور زبان، فصاحت و بلاغت، هماهنگی مطالب کتاب و شیوه تألیف و دسته بندی آنها، استناد و نحوه استفاده از آثار دیگران، نحوه تنظیم کتاب شناسی و انواع فهراس مورد نیاز، ... □

پیش از تدوین طرح رده‌بندی
اسلام در مرکز خدمات کتابداری،
کوشش‌های اندک، منفرد و پراکنده‌ای
صورت گرفته بود

مالکی ۹۹/۴
... ۰۰۰
زیدی ۹۹/۷
تفاسیر عرفانی ۱۰۰

در اینجا عددهای صحیح ۹۹ و ۱۰۰ به دو نوع تفسیر هم ارز دلالت دارند و عددهای اعشاری ۹۹/۲ تا ۹۹/۷ دلالت بر اجزا و یا شاخه‌هایی از تفاسیر فقهی دلالت دارند، همچنین است:

۱۱۱ اسناد، اقسام الحدیث
۱۱۱/۲ صحیح
۱۱۱/۴ حسن
۱۱۱/۶ ضعیف

در برخی جاها اعشار چنین مفهومی ندارد بلکه صرفاً عددهایی برای شمارش هستند. مثل:

۲۲۲/۲ روح
۲۲۲/۲۲ مرگ
۲۲۲/۲۴ برزخ
۲۲۲/۳ اشراط الساعة (آخرالزمان)

همانگونه که ملاحظه می‌شود مفاهیم روح، مرگ، برزخ و اشراط الساعة (آخرالزمان)، مفاهیمی هم ارز هستند و عددهای اعشاری ۰/۲، ۰/۲۲، ۰/۲۳ و ۰/۳ بیانگر مجموعه و زیر مجموعه نیستند. و حال آنکه از نظر ریاضی ۰/۲۲ و ۰/۲۳ زیر مجموعه ۰/۳ محسوب می‌شود.

در بعضی جاها اعشار هم به معنی زیرمجموعه است و هم نیست. مثل:

۱۸۸ روزه
۱۸۸/۱ اسرار و فلسفه روزه
۱۸۸/۲ اعتکاف
۱۸۸/۴ زکات
۱۸۸/۴۵ اسرار و فلسفه زکات
۱۸۸/۵ زکات فطر (فطریه)

۱۸۸/۶ خمس

همانگونه که در اینجا ملاحظه می‌شود، اسرار و فلسفه روزه و اعتکاف از مسائل مربوط به روزه هستند و عددهای مقابل آنها نیز همین را نشان می‌دهد. اما در مورد زکات که بلافاصله بعد از روزه قرار گرفته وضع فرق می‌کند و با اینکه اسرار و فلسفه زکات و فطریه هر دو از مسائل مربوط به زکات هستند ولی شماره‌های مقابل آنها در مورد اسرار و فلسفه زکات به همین مفهوم ولی در مورد فطریه چنین مفهومی را نمی‌رساند. به اضافه اینکه زکات و خمس از اجزا روزه نیستند و حال آنکه شماره‌های زکات و خمس زیرمجموعه‌ای از شماره روزه است.

در ویرایش دوم، همین اغتشاش و بی‌نظمی عیناً حضور دارد. واقعیت این است که انتظاری که از ویرایش دوم اثری چنین سترگ می‌رفت برآورده نشده است. همانگونه که پیش از این گفته شد معلوم نیست به چه علت پیشگفتار نغز و مفید ویرایش اول که به قلم دکتر طاهری بود، در ویرایش دوم حذف شده است. مناسب بود که ویرایشگر محترم ویرایش دوم، مسائل مهمی را که بین این دو ویرایش - که زمان کمی هم نبوده (هیجده سال) - اتفاق افتاده، بیان می‌کردند. مثلاً انعکاس رده‌بندی در ممالک دیگر و به ویژه کشورهای اسلامی را جویا می‌شدند و واکنش‌های کتابخانه‌های این کشورها را مطرح می‌کردند. اگر کتابخانه کنگره این رده‌بندی را تأیید کرده است، نسبت به آن چه واکنشی داشته. مثلاً آنرا در رده‌بندی اصلی منظور کرده است؟ و اگر نه چرا؟

در پیشگفتار ویرایش دوم به «کتابخانه‌های بسیاری» اشاره شده که نظرات اصلاحی خود را برای کتابخانه ملی (ویراستار و ناشر ویرایش دوم) ارسال کرده‌اند. چنانچه این نظرات دسته‌بندی می‌شد و به اطلاع دیگران نیز از طریق همین ویرایش دوم می‌رسید می‌توانست مفید باشد.

با مقایسه دو ویرایش اول و دوم، تغییرات داده شده

در ویرایش دوم به شرح زیر است:

۱. ذکر مثال در بعضی موارد. مثلاً ذیل سازمانها، انجمن‌ها و ... اضافه شده است: «مثل سازمان کنفرانس اسلامی».

۲. در بعضی موارد ضرورت یادداشت برای راهنمایی احساس شده است و در ویرایش دوم چنین یادداشت‌هایی گذاشته شده است. البته برخی از آنها خود ابهام دارد. مثلاً ذیل دایرةالمعارفها و واژه‌نامه‌ها در یادداشت آمده: «برای واژه‌نامه‌های دو زبانی به زبانی که اول آمده است شماره بدهید. مثال: واژه نامه انگلیسی - فرانسه اسلام: ۵/۵ BP». اما معلوم نیست اعشار ۰/۵ چگونه به پایه ۵ که مربوط به دایرةالمعارفهاست اضافه شده است. احتمال می‌رود که از تقسیمات ذیل تشریحات ادواری استفاده شده باشد ولی به هر حال چنین چیزی در یادداشت راهنما وجود ندارد.

۳. بعضی قسمت‌ها بسط داده شده است و موضوع‌هایی اضافه شده است. مثل موضوع‌های رده ۱۱/۵ ذیل «اثر کلی - اختصاصی» که عبارتند از تبلیغات شامل رادیویی، تلویزیونی و بیشترین اضافات از این دست مربوط به اجزاء و سوره‌های قرآن مجید است.

۴. همانگونه که در پیشگفتار ویرایش دوم آمده است، مواردی که تقسیمات برحسب تاریخ وفات بوده به نظم الفبایی تغییر یافته است. شاید تنها تغییر مهم در ویرایش دوم را بتوان همین تغییر دانست.

به هر حال گرچه اعمال تغییرات یاد شده موجب تقدیر و تحسین است و طبعاً ویراستار گرامی و گروه همکارانشان زحمات زیادی در این راه متحمل شده‌اند، اما نظام شماره‌گذاری طرح همچنان یکی از مشکلات اساسی طرح است که در ویرایش دوم هم فکری برای آن نشده است.

در صفحه سپاس ویرایش دوم، ویراستار از بعضی افراد که به ویراستار کمک کرده‌اند نام برده است. اساساً

بهتر است نوع همکاری اشخاص و یا نظرات دیگران حتی اگر مورد موافقت ویراستار نباشد آورده شود. زنده یاد دکتر طاهری این رویهٔ پسندیده را رعایت کرده است. مبحث «طبقه‌بندی ما» نمونهٔ این رویه است. هر تصمیمی که اتخاذ کرده است، موافق و مخالف آن را نیز آورده است و مکرر به نظرات، آراء و روشهای دیگران استناد کرده است.

در فاصلهٔ دو ویرایش اول و دوم طرح رده‌بندی اسلام، طرح رده‌بندی اسلام دیگری به سرپرستی آقای ابوالحسن آقا ربیع تدوین و منتشر شده است. دریغ که در ویرایش دوم هیچ یادی از این اثر دیده نشد. با توجه به اینکه آقای آقا ربیع در مقدمهٔ طرح خود ضمن گرامیداشت طرح رده‌بندی اسلام دکتر طاهری، ایرادهایی نیز به آن وارد دانسته است، شایسته بود ویراستار محترم ویرایش دوم رده‌بندی اسلام به این ایرادها و اشکالها پاسخ مناسب می‌فرمودند و یا دربارهٔ آنها به بحث می‌پرداختند. به هر حال چنانچه ویراستاران محترم در جریان این نقدها و نظرها قرار نمی‌گیرند، بهتر است کتابخانه ملی چاره‌ای برای این مشکل بیاندیشد تا ویراستاران را از آراء دیگران مطلع نماید و اگر ویراستاران در جریان این آراء و نظرها قرار می‌گیرند، شایسته است برای ارج نهادن به مباحثات علمی و صاحبان آراء گوناگون، یا در مقاله‌هایی به پاسخگویی اقدام کرده و در پیشگفتار به آن مقاله‌ها ارجاع فرمایند و یا در همان پیشگفتار یا مقدمه به این اقدام شایسته مبادرت ورزند تا خدای ناکرده حمل بر بی‌اعتنایی ویراستاران محترم نسبت به توجه و نکته‌سنجی منتقدان نگردد.

در پایان ضمن تکریم و تحسین ویراستار محترم و همکاران گرامی‌شان در انجام این ویرایش و آرزوی توفیق برای آنها در تداوم فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی و نیز انتشارات کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تغییر خط ویرایش اول به حروف چاپی زیبا در ویرایش دوم را باید به عنوان تغییری در جهت مثبت ارزیابی کرد. □

* Melvil Louis Kossuth Dewey

۱. شاملو، فرشته. طرح رده‌بندی نفت در کتابخانه مرکزی شرکت ملی نفت ایران. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، استاد راهنما ماندانا صدیق بهزادی. - تهران: دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۶۶، مقدمه.
۲. آقاربیع، ابوالحسن. رده‌بندی کتابهای اسلامی در کتابخانه‌های بزرگ - تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز پژوهشهای بنیادی، ۱۳۷۴، ص ۱ مقدمه.
۳. بلومبرگ، مارتی و هانس وبر. درآمدی بر رده‌بندی و شماره‌گذاری در نظام دیویی؛ ترجمه علی‌آدینه قهرمانی. - تبریز: دانشگاه تبریز، ۱۳۶۹، ص ۱۰۸.
۴. دوستدار، یحیی. «نشانه برای دین اسلام در طبقه‌بندی کنگره». نشریه کتابداری، دفتر سوم (۱۳۴۹)، ص ۲۰۹-۲۲۱.
۵. سلطانی، پوری. «آن سرشت زلال». تحقیقات اسلامی: یادنامه دکتر احمد طاهری عراقی، سال ششم، شماره ۲ (۱۳۷۰)، ص ۱۱.
۶. دانسته‌های کتابداری. - تهران، ۱۳۴۸، ص ۱۹۱.
۷. مقدمه طرح، ص ۹۹-۱۰۰.

آمار مجوزهای صادر شده برای مطبوعات تا فروردین ۷۷

۶۶	دو هفته نامه
۰	ده روز یکبار
۷۹	روزنامه

۱۰	سالنامه
۰	سه شماره در سال
۰	سه شماره در هفته
۲۵۶	فصلنامه
۳۱۸	ماهنامه
۲۴۱	هفته‌نامه

۵- زمینه‌های نشریات

۵۷۱	۱- نشریات با زمینه فرهنگی
۲۱۳	۲- نشریات با زمینه اقتصادی
۲۶۷	۳- نشریات با زمینه سیاسی
۵۲۲	۴- نشریات با زمینه اجتماعی
۴۲	۵- نشریات با زمینه طنز و سرگرمی
۱۷۹	۶- نشریات با زمینه ورزشی
۱۱۳	۷- نشریات با زمینه معلومات عمومی
۴۷	۸- نشریات با زمینه سینما
۴	۹- نشریات با زمینه تئاتر
۶	۱۰- نشریات با زمینه عکاسی
۵	۱۱- نشریات با زمینه گرافیک
۵	۱۲- نشریات با زمینه کاریکاتور
۶	۱۳- نشریات با زمینه هنرهای تجسمی
۵۵	۱۴- نشریات با زمینه ادبیات داستانی
۲۵	۱۵- نشریات با زمینه شعر
۵	۱۶- نشریات با زمینه هنرهای دستی
۲۶	۱۷- نشریات با زمینه علوم پایه
۱۱۹	۱۸- نشریات با زمینه انسانی
۶۴	۱۹- نشریات با زمینه پزشکی
۶۸	۲۰- نشریات با زمینه فنی مهندسی
۱۸	۲۱- نشریات با زمینه کشاورزی
۱۳	۲۲- نشریات با زمینه هنر
۱۲	۲۳- نشریات با زمینه کلیات علوم

۶- زبان نشریات

۲۸	نشریات به زبان انگلیسی
۲	نشریات به زبان آذری
۱۳	نشریات به زبان عربی
۱	نشریات به زبان کردی
۱	نشریات به زبان ارمنی
۱	نشریات به زبان فرانسه
۱	نشریات به زبان آلمانی

۷- گستره توزیع نشریات

۱۲۵	نشریات با گستره توزیع بین‌المللی
۶۳۲	نشریات با گستره توزیع سراسری
۲	نشریات با گستره توزیع منطقه‌ای
۲۵۶	نشریات با گستره توزیع محلی

پژوهشگران عرصه‌های مختلف علوم اجتماعی، مخصوصاً مطبوعات برای کارهای تحقیقاتی خود به آمار نشریات در حال انتشار، تعداد مجوزهای صادر شده، تفکیک جنسیت مدیران مسوول و صاحبان امتیاز، تعداد نشریات دولتی، تخصصی، تعداد فصلنامه‌ها و ماهنامه‌ها نیازمند گذشتہ از آن برای کسانی که متقاضی انتشار نشریه هستند جالب است بدانند که در زمینه‌هایی مانند ورزشی، سینمایی، شعر، طنز، سرگرمی و... چه تعداد نشریه منتشر می‌شود. آنچه در ادامه می‌خوانید آمار مجوزهای صادر شده از سوی اداره کل مطبوعات داخلی تا فروردین سال ۱۳۷۷ است که در ۷ سرفصل تقسیم‌بندی شده است. این آمار در روزنامهٔ سلام مورخ ۸ تیر ۱۳۷۷ به چاپ رسیده است.

۱- تعداد کل پرونده‌های نشریات ۲۹۰۸

۱۰۵۵	نشریات دارای مجوز
۸۲۸	نشریات در حال انتشار
۲۲۷	نشریات مجوزدار غیرمنتشره
۶۱۵	نشریات در مرحله تقاضا
۶۱۰	نشریات مختومه شده
۴۶۰	نشریات تشکیل پرونده‌ای

۲- جنسیت صاحبان امتیاز و مدیران مسوول

۵۸	مدیر مسوولان زن
۹۹۷	مدیر مسوولان مرد
۴۴	صاحبان امتیاز زن
۵۷۵	صاحبان امتیاز مرد

۳- نشریات دولتی و خصوصی

۲۹۵	نشریات دولتی
۴۳۴	نشریات حقوقی
۳۱۹	نشریات خصوصی

۴- تعداد نشریات مجوزدار یا ترتیب انتشار

۱۷	دو شماره در هفته
۳۴	دو فصلنامه
۳۴	دو ماه یکبار